ԵՐԱՊԱՐ

Տարեգրական Լուր

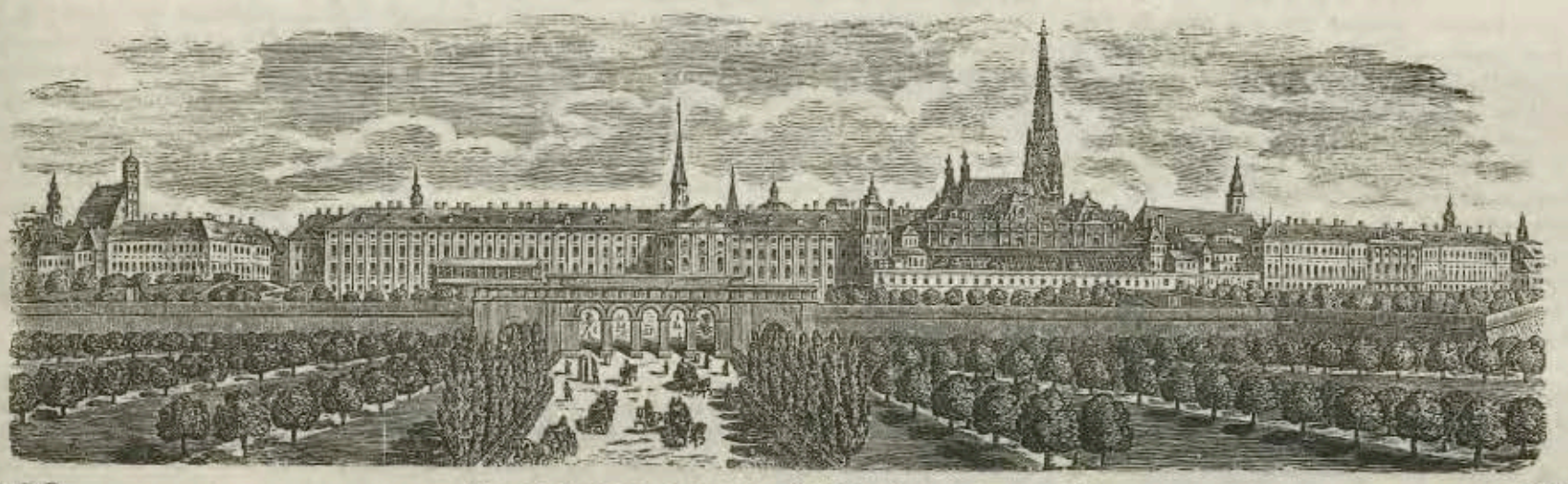

ԹԻՒ 32 — 9 ՕԳՈՍՏՈՍԻ (28 ՅՈՒԼԻՍԻ) — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՂԳԻԼ. Կայսրութեան խնայեր։ Պաշտօնէից փոփոխութիւն։ Այլեւայլք։
ԱՆԳԼԻԱ. Բնակութիւնոց արգիւնքը։ Բարեկարգութիւն մը։
ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Ցան Արքայէլ իշխանը զուտակ կ'ուներ։ Պրուսիոյ տուրքին անուկին խնդիրը։
ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ. Կոստանդին մեծ իշխանը։ Ապստամբ Լիհք։
ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ. Թագաւորին համբորդութիւնն ու պաշտանէից փոփոխութիւն։
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ. Նոր չքանչան մը։
ԱՄԵՐԻԿԱ. Գոշուտ Ընդդիմ կը դառնայ։ Դաւադիրներ դեմ օրէնք։
ՄԱՍՐԱԼՈՒՐՔ.
ՈՒՍՈՒՈՑՆԱԿԱՆՔ. ԱԶԳԵՐՈՒ. Արտաւադ Արտաւնեան, Ք։
ՏՈՏԵՍԱԿԱՆ. Դիւցական դասատուաց դրդեանդութիւնը մնալութիւնը յառաջ ասելու. դասգիրք։
ՊԱՏՐԱՍԻՆ. Փոխու. բաղաքն ու Դարոլոնին բանակը։ (Շարունակութիւն)։

Գ Ա Զ Ա Ռ

ՓԱՐԻԶ. Յուլիսի 25։ Լուդովիկոս Նաբոլէոնին Լոնէն (Լոնդոնիցեան) եւ Էլսաս դաւառներուն մէջ ըրած յաղթութեան ընթացքը, ըստ իրենցմէն ասնաճարդութեան առուած քաղաքական դիտաւորութիւնը, եւ դարձած ասեն՝ Փարիզի մէջ Դարձեալ Դարձեալ եղած փառաւոր կայսերական ընդունելութիւնը, թնդանօթներու, զանգակներու հնչումը, զօրաց բազմութիւնը, եկեղեցւոյ կղերը՝ որուն գլուխն անցած էր Փարիզի արքեպիսկոպոսը, բոլոր պաշտօնատարք՝ իրենց ոսկեղէն եւ արծաթեղէն բանուած նոր նշանագլխարկները հագած՝ ներկայ գտնուիլը, անհիւ անհամար ժողովրդոց խառնբնդոց բազմութիւնը, նաեւ իբր պաշտօնական եղանակաւ՝ իրեն արուած Կայսերական Ազնուական (Altesse impériale) տիտղոսը, եւ ուրիշ մեծ կամ փոքր նշանաւոր պատահարներ՝ մերջապէս կայսրութեան ձայնէն ամենայն զօրութեամբ կենդանացուցին։ Լուսն ու Էլսաս դաւառներուն մէջ Լուդովիկոս Նաբոլէոնին ցուցուած մեծարանքն ու սէրը մեծ էր, բայց աւելի մեծ եղաւ Փարիզի մէջ, ուր կեղծիկ կայսր ազատակն ուրիշ ձայներէն աւելի կը բարձրանար, եւ ասս հանդէսը դեսպաններուն վրայ այնպէս ազդեցութիւն ըրաւ, որ անմիջապէս նոյն դիշերը իրենց ալքատներուն մասնաւոր սուրհանդակ խաւրեցին։ Այս ամենայն դիտելով՝ յայտնի կը հետեւի որ կայսրութեան հաստատուելը մեր է, վաճառականաց ակնկալութեան մէջ կը խօսուի թէ Օգոստոսի 15ը՝ որոշուած ժամանակն է։

— Փարիզ, Յուլիսի 31։ Պաշտօնէից մէջ հետաւորեալ փոփոխութիւններն եղան։ Ընդաքին գործոց պաշտօնեայ Տիւ բիլլ մարքէզին իր պաշտօնը Պր. Տրուէն տալ Լիւիին Թազոյ, իսկ ինք Թիւրկոյ ծերակուտի անդամ (sénateur) եղաւ։ Հրապարակական գործոց պաշտօնեայ Պր. Լաքիէպրը Տիւրիւֆիզ՝ ծերակուտի անդամ անուանեցաւ. եւ իր պաշտօնը Պր. Մաներ առաւ, որն որ մինչեւ հիմա խորհրդեան ատենին մէջ հրատարակական գործոց, մշակութեան ու վաճառականութեան բաժնին գահերեցն էր։ Բայց կ'ըսէ թէ Գահերեցը՝ Պր. Լաքիէպրը Տիւրիւֆիզէն 30.000 ֆրանգի հոգեմի կոտած ըլլայ։ Դանդիպէս Վատիկանեան՝ որն որ մինչեւ հիմայ տէրութեան պաշտօնեայ էր, իր հրաժարումը տուաւ եւ Լուդ։ Դաւրոյեան ալ ընդունելով՝ դինքը ծերակուտի անդամ տնուանեց։ Պր. Գուլա՝ Գոտզոպիանոպոլին տեղ տէրութեան պաշտօնեայ անուանեցաւ։ Տէրութեան խորհրդոյ առեանին գահերեցի փոխանորդ Պ. Պաւոյ՝ պաշտօնէից խորհրդեան գործերուն կանոնաւեցաւ։

— Կառավարութիւնը մեծ փութով Օգոստոսի 15ին բլլալու փառաւոր հանդէսին կոպիտարութեանց պատրաստ է, որն որ դեռ չէ որոշուած։

— Կ'ըսուի թէ ծերակրան Օգոստոս ամսոյն մէջ արտաքոյ կարգի ժողովք մը պիտի՝ որ ընէ, որպէս զի որոշէ թէ ապագայ կայսերութիւնը նորէն կանգնելու խնդիրը ժողովրդեան հարցուի։

— Տարադրութեան ու գրաքանաութեան վրայ խիստ հսկողութիւն կ'ընայ։ Բայց մանաւանդ խրատապետն օրէնքներ կը գրուին փողցներու եւ հրապարակներու մէջ ծախուած տպագիր թերթերու վրայ։

— Լեմենգիոյ տամարին մէջ քրիստոնէական կրօնի դէմ գանուած աւարկանները արդէն սկսան դուրս հանուիլ. եւ եկեղեցւոյ համար պատրաստ նորոգութիւններն ըլլալ. մնացեր դմբէթին վրայ դեղեցիկ ոսկի խաչը նորէն պիտի՝ որ հաստատուի։

— Յուլիսի 24ին կէսարէն եւեւ դիւնորական դպրոցին մատուռը՝ որն որ 1793էն վեր քրիստոնէական կրօնին պաշտօնէն դրկուած էր, նորէն օրհնուեցաւ։ Նոյն մատուռն ամէն անօթներն ու զգեստները Լուդ։ Նաբոլէոն պարգեւեց։

— Լեմնոյ 29ին գիշերը նեղքին գործոց պաշտօնարանին մէջ կրակ եղաւ, մինչեւ փէբրուարի ութին իր ենթակայքը հարկադրեցաւ թողուլ։ Խեղճ եւ շուտով մարեցաւ, բայց քիչ վնաս չեղաւ։

— Դանդիւա ու Բանդարիկ քաղաքներուն մէջ Հռոմայի Քահանայապետական տէրութեան ծառայութեան համար ժողովուած զինուորներուն թիւը 6000ի կը հասնի, որոնց մէկ մասն արդէն Հռոմ գնաց։

— Ո՞ւրիշներ ալ ընդ Ընդ Ընդ

համար գրուելու սովորական նշաններէն, գրաշներէն ու թափոններէն հրաժարելուն, եւ ասոնց երեսնալու տակն ալ քառասուն բաշխելուն, որով Լիվերբուլի ու զարմանալիներուն տեսիլը 1000 լիրա, այսինքն աս երկու բաժիններուն ամէն մէկէն 500 լիրա ընդունելուն։

— Մլեքէրլէնդ նեռ— կը գրէ որ Հարաւային Աֆրիկէն հարաւատ ուղղափառ մը Եօրկ կոմսութեան մէջ հոգեպէս-կրենդ ընտրած ընդարձակ կալուածը կենդանի վրայ է, որն որ անմիջապէս ուղղափառ եկեղեցական պիտի դարձուէ։ Կալուածին մէջ եղող բերդն ուղղափառ քահանայացուներու բնակարան, իսկ անոր կից եղող տնատաը՝ ուսանողներու եւ վարժարանի։ Համար պարտէզ պիտի ըլլայ։

ՊԵՐՄՈՒԴԱ

ՖԻԼԱԴԵԼՖԻԱ, Յուլիսի 28։ Ֆոն Միքլէյ Բորդուկալի մեծատուն թագաւորը, որն որ առաջին մը մեր Լանկէնհէլպոլտ դիւանը կը կենայ, Աւստրիայի, Պրուսի եւ Ռուսի դեսպաններուն ներկայութեամբ (որն որ ծննդեանը Լէոպէնշդայնի, Վերմիսոյմի ու Ռաշիրի իշխանուհին է) այսօր ժառանգ մը աշխարհք բերաւ։ Ամ ծանուցման հետ կայ նաեւ յայտարարութիւն մը, որուն մէջ կը ցուցնէ իր Բորդուկալի ու Ալկարվիայի թագերուն ու Պրազիլիոյի տան վրայ ունեցած իրաւունքը։ Շատ Բորդուկալցի առաջ մարդիկ ժառանգին ծնանելու առնելը գրեանք ժողովուած էին։

— Շ ՀԵՆԻՆ ԼՈՒՏԷՐԸ կը գրէ թէ Պրուսիայի պաշտօնէից ժողովքին մէջ առհմանագրութեան լուսին փոփոխութիւն առաջարկուեցաւ, բայց քուէի շատութեամբ մերժուեցաւ։ Ուրշի սենեակին ընտրութեան օրէնքը գէս կատարեալ չէ լմընցած՝ որ հրատարակուի։ Կը հաստատեն որ ուրշի սենեակին մէջ տեղուելուն միտակ 25 քաղաքներու երեսփոխան պիտի ունենան։ Առնցմէ մէկը, այս ինքն՝ պերլին երեք պատգամաւոր պիտի ընտրէ, իսկ աւելի երեք մեծ քաղաքներէն ամէն մէկը 2 պատգամաւոր, շատ քաղաքներ՝ մէյ մէկ, եւ շատերն ալ մէկուն մէկ պատգամաւոր պիտի ընտրուին։

ԻՍՊԱՆԱՍՏԱՆ

ԻՍՊԱՀԱՆԻՈՒ, Յուլիսի 24։ Արեւմտեան կայսրը հրամանագրով մը իր որդին կոստանդին մեծ իշխանը կայսերական ժողովին զրուելուն վերին հրամանատարութեան օգնական անուանեց։

— Ս պրշա, Յուլիսի 23։ Աս տեղի լրագիրներուն մէջ ամէն սր ան Լիհերուն անուններէն կը հրատարակուին, որոնք Մաճառաց ապատամբութեան ժամանակը Մաճառաստան գացած էին, որպէս զի նոյն յեղափոխականաց օգնեն։ Հիմակ ասոնք կամաց կամաց կը դառնային, եւ իրենց տեղն ալ կը ծանուցուի, որ օտար աերութեան մէջ քաղաքական յանցանքներու պատասխան ընելով եւ իրենց հայրենիքը չդառնալով՝ Լիհտասանէն մերժուած եւ իրենց ինքն ու ստացուածն յարբունիս գրաւուած են։

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ

ԼԻԹԷՆԷ, Յուլիսի 27։ Մեծափառ թագաւորն իր առաջնութեան վիճակէն սոնիպուելով Հանրապետութեան բաղնիքները երթալ, ամսոյն 22ին ճամբայ ելաւ, եւ Եբեռոի վրայէն Օգաստա ամսոյն սկիզբը Պոհեմիայի Գարլզպատի բաղնիքները հասաւ։ Թագաւորը ճամբայ ելլելէն յետոյ ամսոյն 22ին թագաւորական հրամանագրով մը կուսակալութեան սանը իր բոլոր բացակայութեան առեն թագուհոյն յանձնեց։ Ամենայն ազգին բաժին նայելով՝ թագաւորին հանաւորութիւնն երկու ամիսը պիտի՞ չանցնի։ Նոյն օրուան երկրորդ հրամանագրով մը թագաւորը Պրազիլիոյ նեղին դարձոց պաշտօնեին հրաժարումն ընդունեցաւ, եւ անոր տեղ ալ Ռիկա Բալամիսէս անուանեց։ Սանանապէս Պրազիլիոյ գործոց պաշտօնեայ դրուեցաւ, որովհետեւ Բրազիլիա՝ արդարութեան պաշտօնեին հրաժարումն ընդունեցաւ։ Պրազիլիոյ նեղին պատգամաւորներուն սենեակին գահերկեցն էր, եւ արդէն երկու անգամ նոյն պաշտօնն առած էր։

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

Ի՝ԵՏԱՔՈՒ թագաւորը մինչեւ հիմայ պարզուած նեղանի ինքնիշխար ազգանունն ուրիշ պատուանշան մը ստանալուն Սէնթ-Ալէք անուամբ, որն որ հին դաս բաժնուած է։ Ասոնցմէ՝ մեծափառ թագաւորին անունը կրող ոսկի դրամապատկերն է, որուն վրայ կան աս երեք նշանակիչ բառերը, Հաստատուն, Ազատ, Ուղղափառ, շրջանակը ոսկի ասաղ մը պատած է։ Աս շքանշանը ոյն ժապաւէնով վզէն կախելու համար է, իսկ անոր վերաբերեալ ոսկի ասաղն ալ՝ կուրծքին ձախ կողմը կրելու։ Երկրորդ ասիճանի շքանշանը քիչ մը ուրիշ պարզիկ է, եւ ասոր վերաբերեալ ասաղը՝ կուրծքին ալ կողմը պիտի կախուի։ Երրորդ ասիճանը՝ ասաղ չունի, հարկաւորը՝ կոճակի ձակէն վարդով մը կախելու համար է, իսկ հինգերորդը՝ պարզ ժապաւենով։ Թեմատաւ թագաւորը աս նոր շքանշանն ամենէն յաւալ պարոնին առիթով տեղուելուն պատասխանելէն եւ ուրիշ քանի մը երեւելի պաշտոնատարաց շնորհեց։

ԱՄԵՐԻԿԱ

ԼՈՒԻԶՈՒԼ, Աղգեն լրագրին ըստ ին նայելով՝ Գոշուի Ամերիկայէն Ընդգէոս դպրեր է։ Նեռ— Եորք Հերալտ լրագրին Ոգիմոնտին վրայէն Գաշուելին եւ ուեւէն հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ՚ընէ։ Ինք իր ամբարտաւանութեամբ երեւակայեց որ իր 500 անամսի ճանապարհով Գաշինկտրին եւ Գլէ երեւելի քաղաքագէտներուն անխարդախ քաղաքականութեան դէմ միլիոններ կրնայ ժողովել։ Բայց ասոնց տեղ՝ հազիւ 90,000 տոլար կրցաւ ընդունել։ Ահա ալ տակ շահելու հնարագէտներու ձեւերէն մինչեւ, որոնք ասոր տեղ իրեն հին թամբեր եւ ժանգ կապած հրացաններ խոստացան, նաեւ զինքը պարտքերուտակ ձգեցին, զորոնք կրնայ հատուցանել միայն յեղափոխութեան թղթադրամներով՝ որոնք վերջին դատաստանէն շրջս շաբաթ յառաջ վճարելի են։ Ինք ամենուին շուրջեց տեսնել որ Հիւսիսային Ամերիկայի Անգղեացի բնակիչները գործնական եւ ոչ երեւակայեալ հատարակապետականներ են, եւ իրենց ոնձնական շահն աւելի ազնիկ կը ճանչնան, քան թէ ինք եւ բոլոր եւրոպացի հատարակապետականները մինչեւ առեալ։ Թէ որ Գոշուի մէջ խորհրդեան անտար, պէտք էր որ ժամանակիս պարագաներուն պատճառաւ՝ յեղափոխութեան մը գեղաբանը եւ իր Պատճառներուն Ամերիկայի նեղքին կողմը գաղղիէր։ Բայց ինք իբրեւ շատախօս մը եկաւ գնաց եւ աշխարհքիս երկու մասն ալ իր վրայ պիտի ծիծաղին։

— Նոր Եորք, Յուլիսի 14։ Երէկ ծերակուտին մէջ խնդրագիր մ՚ընդունուեցաւ, որն որ պատիժ կը սահմանէ Նաւապետներու յանդգնութեան եւ թեւեռամոլութեան դէմ, որոնց պատճառաւ ճամբորդներուն կեանքը մեծ վտանգի մէջ կ՚ելլայ։ Նաւապետներու անհոգութեան համար արդէն երկոյն ժամանակէ վեր խիստ պատիժներ հարկաւոր ճանչցուած էին։ Ընդեռ ասրի 1013 հոգի շարունակեալ ճամբայ մանելէ, հրկիզուելուն եւ ուրիշ պատահական դժբախտութիւններով կեանքերնին կորսնցուցին։

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

Ի՝ԱՏԻ ամսոյն 3ին Ընդգէոս իշխանական ցեղէ նոր հոր մ՚եկաւ, այս ինքն է՝ Հեղկաստանի Գուրչ իշխանութեան Ռաճան։ Իշխանին ճամբորդութեան նպատակը մոռացութեան արժանի է։ Ասիկա մասնաւորաբար Ընդգէոս եկեր է՝ որպէս զի իր աղջիկը կրթել տայ։ Ան դեպքը՝ Հեղկայի իշխաններուն պատմութեան մէջ միեւնոյն հիմնայ տեսնուած բան չէր։ Ռաճան իրեն հետ իրբեւ առաջնորդ ուներ դրագրեր մը, վեց ծառայ եւ երկու կանայք։ Ան երկու կանայքն երկոյն ճամբորդութեան առեն ալ ամենայն ձիւն տեղալ մը մէջ գոցուած էին, եւ դիշերը մութին նաւ էն եկան։ Իշխանին կուսակալ մէջ խոհանոցի բան հնդկայն ամաներ շատ կային, որոնք իրենց պարզ կերակուրներու պաշարներուն լեցուն էին։ Ծառաները որոնցմէ հասնելուն պէս՝ պատին մէջ կերակուրին եփելու պատրաստութիւն տեսան։ Իսկայրան աս պատրաստութիւնը գեսի մը քով կ՚ուզէին ընել, բայց հոգը տղերքի մը քովն ալ գոհ եղան, երբ որ ստուգեցին որ Սուլթանիդէն սեղհանան դեռ չունի։ Պակ վատելը՝ հանդիսական կերպով եւ ազնիկ մը լուսաւորելէն հոգը եղաւ։ Ածուխը յայտնի երկիրդով մը կը շաղափէին, եւ անոր տակ քիչ մը փայտ վառելէն ետեւ՝ շրջս կոմբը կերը նստան ու կրակը կը փչէին։ Իսկ փոքրիկ գործածելը (գուցէ իրբեւ ոնորէն նորութեան մը պէս) բարկութեամբ մերժեցին։

Ալենուէի աւերակներուն հնութեանցը մէջ նաեւ ոգրաւնի պրպտանէն խամանուն մը ճաղ դրուած գլանաւոր է։ Իր ցցերներուն մեծ մասը, ինչպէս նաեւ իր վերարկուին կոճակները դեռ կատարեալ ոսկի մնացած են։ Ամենն հետաքրքրականն ան կ՚երեւայ որ երեսը լայնակ ոսկի դիմակով (ոռ—թոնով) մը գոցուած էր, եւ ասիկայ իր երեսին վրայ պինդ ու ճիշդ յարմարով՝ իր դէմքին դիմագրութիւնը դիմակին վրայ կատարելապէս ապրած էր։

Հիւսիսային Ամերիկայի Սլեսբիկ քաղաքին մէջ փոքր մ՚ըլլին մէկ փայտեր երկաթով յատակելու։ Ասոր գործածուած երկաթի ոտիտակները ½ մատ հաստութիւն ունին, 3 ոտք երկայնութիւն եւ 18 ոտք լայնութիւն։ Ասոնց քովերը բացուած դիծ ըլլալով՝ իրենց երկերքն իրարու մէջ կը մտնեն եւ տակի հոգ չեկրնար դուրս ելլել, ասաի եւ գալուն (ամանաքին) ու ոգոտութիւնն բոլորովին կրնայ ազատուիլ։ Երկրորդ ասիճանի ոտիտակներուն տակը կարգ մը կրով (տիրեշով) խառնուած ասաղ կը դրուի եւ վրան ալ ձիերուն ոտքը չսահելու համար՝ օձաձեւ դծեր փորուած են։ Պարբութիւնն եւ ամրութիւնն աս երկաթի յատակին վրայ փորուած են։ Այդպէս շատ շաբաթներէ ի վեր ամենէն ծանր բեռան սայլերը շարունակ վրայէն կ՚անցնին կը դարձան, եւ ոտակայն երկաթի յատակին վրայ չդիմանալու նշան ամենեւին չեռանոր իր։

Լրագիր մը ժամանակաւ, իր երաժշտական կարողութեան վրայ ոտտիկ մեծ հանրագիտ ուներ եւ իր ձայնին ինքն ալ զարմուած էր։ Ասիկայ կը կարծէր թէ երաժշտութեան գիտնականներն անանկ գիտցանց ձիրք մը տուած են իրեն, որ աս նու ազատ ոգեւորութիւն մէջ բոլոր անդրեալ ու ոգուտնի քաղաքին շատ վիր ատիճան ունի ու իրր թէ անշուշտ անհամեմատ հրաշ մրն է։ Ինք ամէն երաժիշտներուն վրայ հենգնական դատաստան կ՚ընէր ու ամենուին մէկուն էջը հաւներ։ Իր երգելուն անուշութեան, իր գիւտերուն, ձայնին շարժումներուն ու գարձուածներուն վրայ շատ սնդամ կը յարիշտակուէր, կը ղմպլէր, ինք իրմէ կ՚ելլէր ու, ոգուքուտ ալ յայտնի կ՚երեւցնէր որ ինք զինք ստուգիս ամենայաղթ քուեած է։ Զինքը լսողները ծաղոկ եւ յայտնի նշաններով, առանձին ու խմբովին շարունակ իրեն կ՚իմացընէին թէ իրեն ամենէն ուժգնաւ հաւնուած կատարները բոլոր մոտիկ ընտրներուն ականջը կը դատուեն, աւելի ոնձանի ու ծաղրելի ձայներ են քան թէ անոյշ ու կարգաւորեալ երգեր, եւ թէ իր դեղեցկագեղ ներքին փչողական յուզեալ յատարարութիւն են, քան թէ գիտնական արուեստաւորի մը գաշնակութիւն, ուստի եւ կ՚աղաչէր որ ալ ձայնը լսել չտայ, մեկուն մեկալին իրարայ տհանձնութիւն չբերել, եւ քաղաքացիները հանգիստ թողու։ Սակայն աս ամէն բարեկամական ցոյցերու իրարանցերը միայն նախանձէ, ծուռ դատաստան բնելէ եւ կամ չհասկընալէ յառաջ եկած բաներ կ՚երեւցնին իրեն, եւ անոր համար ալ ամենուն մեկուն չէր անառը, ու ձայնը չարս կողմի ձգելով՝ իր երգերը յառաջ տանիլ կ՚ուզէր՝ լսողներուն պժգալանին ու մեծ տանջանքովը։ Վերջապէս որ մի տարեկայ մեկ եկեղեցւոյ մէջ ուրիշ երաժիշտներու հետ իր բռնագակ ուշադրութիւնը կոկորդալիր երգելու առեն՝ յանկարծ տեսաւ որ պատաւ մը ժամին մեկ խորշը քաշուած՝ հոշեմով մաշելով կը լայ։ Ամենիսպէս կանգ առաւ ու իր երգակիցներուն մեռաւ կը ցուցընէր ու հ՚ըսէր։ «Ամենանձնոնք, դուք իմ ձայնիս դեռ մի հաւնիք։ ու ինքիր հոգ անկեան մէջ պատաւոյ վրայ կ՚իջնեցնէ՝ անուն բակոյս իմ ձայնիս շարժելով։» Անոնք ժպտելով մը հասկցուցին որ իր աս ճանապարհութիւնը բանի տեղ չեն դներ։ Ասոր վրայ մեր երաժիշտը կրակ գարձաւ, ու սկսաւ պոռալ որ «Ամենանձ ու ծուռ դատաստանը զձեզ ան աստիճանի կուրացուցեր է, որ ձեր աչքով տեսածին ալ չեք հաւատար, բայց ես ձեզի ճշմարտութիւնը շշնջեմ կամ տամ։ Հանդէսը ըլլիանալուն պէս՝ իր երգակիցներուն մեկ առաջորդց վար վազեց, ու նկեղեցւոյ դրան առջեւ նոյն պատաւին հոնեցով՝ «Պամիտ, կ՚գաչեմ, ըսաւ, եթէ կարելի է՝ շնորհք ընեք պատմեցէք մեզի, թէ ձեր այնպէս հեկեկալով լալուն պատճառն ինչ է։» — Ինիկը խորունկ հառաչելով ասոր պատասխանեցը շատ երկայն է, ըսաւ, բայց որովհետեւ լսել կ՚ուզէք, պատմեմ։ Իմ անանկ թրուս բան պատճառը՝ աս պատանին ձայնն էր (մեր երաժիշտը հոս սկսաւ ուռել)։ Ես գեղացի որդուարի մն եմ։ Երկոտս մահուանէ ետեւ՝ իմ ու ընտանիներուս ապրուստը հոգալու համար մեր աշխատանքը հերիք չըլլալով՝ ունեցած շարժական բաներս մեկիկ մեկիկ ծախու կը հանէի՝ անանկ որ ձեռքս միայն մեր սիրուն էշը մնաց (հոս որդիարդ դառն արցունք կը թափէր)։ Հարկէ ստիպուելով՝ ան ալ վաճառանոց կը տանէի ծախելու համար, բայց դեռ հոն չհասած՝ խեղճ կենդանին իր ձայնը մեկուն դեռ հոն չհասած՝ խեղճ կենդանին իր ձայնը մեկուն անգամ մ՚ալ հնչեց, կուռեան վրայ մ՚ալ պառկեցաւ, շրջս ոտքը վիր տնկեց ու մեռ չելաւ։ Ան իմ գլուխս եկած արկածին վրայ ժամանակ անցնելով՝ մոռցեր էի, բայց այսօր աս պարտնին ձայնովը նորէն յիշեցի։ Մինչեւ հիմայ չէի լսած առանկ ձայն մը, որ իմ իշուս ձայնին այնպէս նմանէր, ինչպէս աս պարտնինը։ Ասաւ ու վերջ իշուն կերկնելով սկսաւ լալ։ Լսողները թէպէտ աս կենդանիս լայն յայտնոր պատմութեան վրայ շատ կը հաճէին, ասկայն մեկալ կողմանէ ալ տանելով որ մեր ձայնը ձգող երաժիշտը բոլորովին կասկածելի կարելի՝ ամենեն դեռսինը կ՚անցնի, վրան կը իշնայնի

Արժանի պատիժ յանձնապատան ու ինքնահաճ յանգգնութեան։

Ըստ Կոստանդնի եւ Ցոյն ու Հռոմայեցի հեղինակաց մէջ շատ անգամ յիշուած ու տարաբերուած միւս ազգերուն վրայ, որուն պատմութիւնը մեր ժամանակները ինքզիր առակ ձգուած կը, Պրիտոն. Գ. էջ. Մինչեւ Քորոսոփանի ճանապարհորդն ու բնաշնիները շատ հաւատարիմ մնալ դիպիկներուն ծանոթութիւն ժողված է, որոնք առ շարժական հոգեւոր կենդանին անուած ու անոր միտը կեղած են։ Մինչեր տուած ըսելը՝ ասկից առաջ Պր։ Ոիբաբեանն նոյն կենդանացին վրայ առած ծանոթութիւնները կը հաստատեն, նոյն իսկ Պր։ Միւլլեր Վիենա եղած Ամերիկեան արուեստից թանգարանին մէջ գտնուած եղջիւրին հատոր կ'ըսէ որ նոյն կենդանացին եղջիւրն ըլլայ։ Թօսերու նոյն հելլենակը հնագիտութիւն գրուած մը հանած է, որուն մէջ ու կենդանացին վրայ մինչեւ հիմայ տրուած հին ու նոր ծանոթութիւնները ժողովելով՝ կ'ուզէ ցուցնել որ միեղջերու կենդանին գոյութիւն ունի։

Յունիսի 11ին Դիրոյի Շմիռպէն քաղաքը տխուր դէպք մը հանդիպեցաւ։ Բրիստիան Ալիկ անուամբ մարդ մը՝ պարտատէրը կանակը կարիած՝ իր ինը տարեկան զաւակն հետ թամբելով լեռը կոխ քշելով տանելու տաներն յանկարծ խաշոր ժայռ մը կը փլլի, խեղճ մարդուն վրայ կ'ինայ, եւ կոմն ալ մեկտեղ յարիշտակելով՝ մինչեւ լերան ձորը կը տանի։ Իսկ զաւակ գրեթէ անարեւոյթ ձեւոքով մը պուշտուած անվնաս կը մնայ եւ շատ մը լալով ու կանչով կը վազէ բանը կ'իմացնէ։ Ընտիրապէս քանի մը հոգի նոյն տեղը կը վազեն եւ տղուն հայրը կը փրնտռեն, բայց մեռած կը գտնեն։

ԱԻՍՈՒՄ ԵՎ ԱԿԵՆԿ

ԱԶԳԱՑԻՆ

Արքեպիսկոպոս Արքաշէսեան։

ԲԵ.

Նորոյն դրեթէ ասացն Լուսաւորչով, երկինքն ասորնեաց. ընդարձակ կոմորէ մը՝ մեռաղաս դարձած էր։ Արտաւազդ ու Տիրան քնեն արքունիքն եւ զարմանալի սիրով մը քովի քով եկած՝ որսի երթալու խօսք կ'տնէին։ Ընդարձակ գետերուն արը զարմանալի ջրերով մը քովի քով եկած՝ որսի երթալու խօսք կ'տնէին։ Կարծես թէ տարմութիւնը վրայ բերաւոր տարիներ անցած, անոնց միշտուկը ջնջուած բոլորովին կորսուած էր։ Ո՜հ, կ'ըսէր Արտաւազդ, մեր հոմար այսպիսի բարեսիրտ ու փառաւոր օր երբ եղեր է, ժողովուրդս համար այնպէս յանկարծ լոյս կամ լոյս երբ ծնաւ։

Լոյսը Տիրան անցուածները չէր մոռցած, սիրաբ կը հաւէր, մանաւանդ որսին յիշատակութիւնը լսեց եւ, ասկայն ինչ կրնար ընել...։ Ընդարձակ էին ալ անմեղ անիծոս կարծելով եւ սնոր կատարածը չմոռանալով՝ խորհեցաւ։ Ե. պատէս ոկաս։ Արտաւազդ, ըսաւ, չատ տարիներէ ու գարերէ ետեւ մեր վրայ արշաւի պիտի դարձնուն, մեր եղբայրներն միութիւնս ու համաիրաւորդ բլրտրան արշաւի պիտի նախանձին մոլորիկ։ Հայաստանին ու մեր ժամանակիս արշաւի երանի պիտի ուան տարիները, թէ Ներսէսն այնպէս քաջ թագաւոր ունեցար, սատակ պիտի՝ որ բլրայ բերանին թէ ան հրաշեղեալ թագաւորն ու գիւսայն այնպէս սիրով էր եղաբր հետ՝ որ կարծես թագաւորութիւն ուան էր զանիրա եւ. անոր հետ միտեղ բարր ազգին օգտ որ կը մնան։ Ձե, Արտաւազդ, հարկ չկայ որ խօսքերով ցուցնեմ, նեղութիւններով յայտնի ընեմ թէ ես ալ քեզի հպատակ եմ, հաւատարիմ բարեկամ կամ նեղայր եմ։ Հայաստանի զրաւումներու արտաքին մէջ չէն կրնար մնալ, տեսա կարգա ճակատիս վրայ գտնուած, բնիկ երկիր մեծարանքը, գոհութիւնն ու սէրը, սեռաձեւերդ սիրազ գրի եւ լիր բարեր տարիներ անցնին պահէ, անշարտ պնդարի ալ Արտաւազդ. քեզի կենդանի պիտի շարէ։

Արտաւազդ այնպիսի խոսքեր լսելով՝ ապտեսութիւնեն վեր յարձրց եւ նոյնպէս ու ու որսի գնաց, բայց պարտ եղաւ անոր ջանքը դիրան համոզելու թէ իրեն որսակից ըլլայ. վերջապէս ընտիրա տարտնով գարտ մը թող տարով՝ ինք դնաց որս ըրաւ, եւ ետ դարձաւ Տիրանին այսպէս ըսաւ. Ինչ կ'ըսես, Տիրան, կ'ուզես որ մեր մ՝ ալ ու որսին զուարճութիւնը՝ դուն ու ամ գամ մեկտեղ վայելենք. Լիսոր, արդէն ու դեղեցիկ խնդաշարդարդ գաշտերուն վրայ դանուելով՝ երկրորդ զբաղանք մ՝ ալ ընենք. գուցէ ուրիշ ոհտրդ սրտիդ կատարելով՝ քաջութիւնդիս աշխարհքիս չտրս ծայրերը կը տարածենք։ Տիրան, դուն երկչոտ կ'երեւաս. կարծեմ թէ վախդ գազանները չէ, հապա տրիշ երկիր մը կամ դարձեր բնաւորեալ մի կը վախցնեն դաշեղ։ Արգէն ճանաչեր գաղտ ասանն հօրս անոր ու անիրաւ անիծքը յիշեցուցիր ինծի. ուստի ան պիտ՝ որ ըլլայ գրա վախդ. բայց քեզի ինչ, անիծքը քու վրադ էր, չէ. ուրեմն ինչէն կը ասկաս։ Դիտցիր, Տիրան, հոս խոսքերդ պարապ, ոպաթիս ինչ խօսքեր են, ապրեցութիւն ամենեւին չունին, մոռանալ թէ ծիծաղելիս ու ցնորական հոգիներ են։ Հապա, եկէք, Տիրան, եկիք, սիրելի ընկերներ, եկէք աւելի վերերն երթանք, անուտ տիրա անեղեր մնանք, արդ ասն որսական բարեկիներով՝ երգեցեալ կամ կիսեցեր ու իշխանորդներդ հալածենք. ուրեմն ընկեր բլրանք անուտ հոգ. տիկնոջ, մեծին Անոհատ, քաջ զարդիին, անոր ընակարեան մէջ ուրախ բլլանք, եւ մեր վարպետին ու զարդարանին, նոյն երանաւոր Անոհատ զրոյ մեծ զոմերա ասնք, որ առաջին անգամ՝ ան զարհուրելի սրին մեջ մեզի սղենց, եւ զիս վայրենի ընեմ մը դրեթէ ոգանելեալ ազատեց։

Տիրան, կ'ուզես նէ՝ ու անգամեն ալ դուն հոս կեցիր, մեր որս ընելու տեղերեն հեռու ազատով դաշտ մը կեցիր։ բայց քու վարուելիանդ վրայ կը դատիմ։ Ախոռ, չտեսար, Տիրան. դուն գլուխդ՝ թէ քիչ մ՝ ուաջ բրած որս ինչպէս ուրախացաց զմեզ։ Ի՞նչ շքեղ տեսարան էր անիկա։ Անուտ մոռեցուցուս ոչ՝ զարդիներ ու գեղեցիկներ, ազատեցիկով ու բարկուելեամբ սրսերիս դրդուելիներ, վայրենի գազանները կուտ ի կանչեցիկներ։ Սուրգիս ան ասեն ըստեղեր միշտ՝ հիմայ սիրաս կը թռչայ եւ երգիս ալ խիստ կը նեռամ։ Զարմանիս բուսական չէին, մեկալ կարմանե ունատնէն ալ կը հնչէին ու, մեր ազազակներն նոյնն կը կրկնէին։ Լա ան ամեն բանէն կարծես թէ կոտրելիալ կամ փախնարով՝ մեկ ու մեկալ կողմը վազեր, բարկութիւնս ու երկչոտութիւնս չտրս արշեցի, իմանաութիւնս ու համարձակութիւնս ի դրած գրի, եւ՝ Ա՛ զարձելը պարապ տեղ կ'ընեմ, գազան կամ որս մը ասկ՝ ու չ'ելլէր՝ ընելու չմնաց, մեկեմեմեկ բոլոր անուտն արատաց, մեկ ծարէն մինչեւ մեկալ ծայրը ուր բնեմ ազրի մը խոշնոն բուելու, յարձակարդ ձուռեր ու. հիւսեր կոտրելով, գաշտի վրայ՝ բայց կուռելու ասպարէզ նեռուելու, մեծ ուհտրդի դիրկիկոմատարդ ինձ մը աշխարհս բոլոր գրեթէ շարդրդ։

Լա գազանք տեսնելու պէս՝ անոր նեռնն գարձայ, բեմիայքս անոր կարմն ուզեցի ու վարեցութիւնեամբ գնան յարձակեցայ, բայց նեղրին ու գազանի ազդաղ երկիրեղ մը նարն ու քաշուելուցայ։ Որսի քաջ բնկերներս ազատակներով ու դոշիներեղով զազանը ասրաս գնցրեն ազեցին, շրջ կողմեն դանիկա վիրաւորեցին, որսական շնորհ ալ անոր ամեն կողմն ասին, կարծեցով թէ ամոր կատարութեան դէմ կրնան գնել։ Բայց ոհագին զազանը, գարշելի բնիր, ոչ որորդ ու շան, եւ ոչ հարաւոր կամ ազազակ բանի ունդ կը դներ. վազելը մեր վրայ բնելով, կենին ալգեկել ուզելը՝ թաքիր միոյն վերցնելով մինեներ հեռու կը փախչեր, ամենուն դէմ կը գներ, եւ թէ որ ետ քաշուելու չըլլայն, գամենքը կոխկռուած ու պատեցուցած կ'ըլլար. վերջապէս ամենեն անցան եւ ինծի կը մնաներ։ Ո՜հ, ինչ վայրկեան էր անիկա, արիւնս սառելու տեսար. բայց աչքերնս վար ու. վեր խաղցնելով՝ զԱնահիտ ալ ուան կեցած տեսայ, որն որ իմ վատութիւնս արհամարհելով՝ որսին տարիներեն զարիդայ։ Դուն հոս եւ նեռ՝ այսուհետեւ Երկիր մի ինչ է ըսի, եւ յարիւնութիւնս ապահով տեսայ։ Կատարեցի դէմ դրեթէ տասնեմին մեռաց, նրան ասի, եւ քաջութեամբ՝ վահանին նեռերուն ներսն ներս մի արձակելով՝ ինծին սիրաց թեռիանցեցի։ Լա եւս թեռալեցու. իմ ոնտս որ հարուածէն գազանը, արիներ թեռուելու, բնկաւ, յաւէն ասասիկ բարեկամ մը դողդողաց, եւ զարհուրելի կերպով մը դոշելին եռաւ՝ զիսիկը գետինը մեռաց։

Լաւ եւ զՏիրան մեզմով մը յանդիմանեց։ Լսեցիր, Տիրան, օգնականներս ինչեր ըրի. իսկ դուն ցնորական ասուերներդ զարհուրելով՝ հեռու մի դար։ Ուշ չափ որ Աբանիս ինծի որսակից է, բանէ մը չեմ փախեար։ Երկեր, բնկերներ, երթանք Անահատ թագուհիին երթանք, ան ասասուներուն մէջ ասասրարդ դինքը կը գտնենք։ Բայց չէ, հարկ չկայ որ ասրիշ աեղ երթամ, հոս ալ կրնամ ուրախ ըլլալ, եւ նուէրս քեզի նուիրել. քեզի, թագուհի, քեզի մեղրի մը հոտուտ ծաղիկներէ հիւսուած պսակ մը կը բերեմ. ան մեղրաբերանին ոչ ձարտիկը համար եկած եկած հոտ մը հոտը, եւ ոչ մանրագոյն մը երես ասեած է երբեք. ասիկ մեր գոնն՝ միայն թագուհիով կ'ասնի կ'երթայ եւ յարակ վարանելու ջնարն ասնայն ու ասնարդ չեն կենար։ Ընարեցեմ, Ա՛ռաւեմ, ան դիմադրոյն գարդն եւ մեծ պարգեւ տուր թեռմ ընդունիլ, վասն դի մանկանաց ապ ասնեասնեն գրեցան ալ ասանանց հոտոր ուշեղ է։ Ո՜հ, արշաւի երջանիկ կ'ըլլայի, թէ որ ես ալ միշտ ասասանեղաց մէջ գրատուել կարենայի, եւ քու արուեստովդ ասջեւս եղած օրար գեսանիր վարեի։ Երանի՜ թէ երբեք նեռս չմարիէր։ Ո՜հ, գանե գեղեցիկ սիրած օրերս գրարարեամբ եան շվոխանէին եւ հոգս ասուսանեալ ասեաներ նեռը եթէ վիրաւորալ ալ էն նէ, ոչինչ գոնեայցիս։ Տիրան, ան յարուցեցիր ասերուչա Անահիտ ասրեւամբ կը կուռաբէ։ Կ'երթանք ասելեն դանէ ան երկիրդ ասդամանե, որսի կ'երթանք ինծի հետ։

Տիրան այնպէսի ասիրանանքներէն եւսեւ չէր կրնար պրծիլ եւ Արտաւազդին հրաւէրը շնորհեցաւ, բայց ան վերջին փարձն ալ փարձեց, չէ թէ միայն ինք վատնգէն փախչելու, հապա գրեան արարար զԱրտաւազդ ազատելու. հասնար, գնան գի իր երկիրն անոր վրայ էր։ Ուստի Արտաւազդայ հրաւէրին ապրելու պատասխանեց։ Դիրքն պատկից ասնեցողն հետ որսալ մեծ պատրաստ է, եւ քան թերեան որսն ալ գրեթէ միշտ անվնասնց. բայց ան պարագային մէջ մեծ վախ կայ։ Գիտեմ որ լրայ եւ, Արտաւազդ, բայց վրէժը քաջութեան չեմ ալիր. դուցէ նոյն իսկ Աստն ըլլայ որ գրեր ան որսորդութեան միջին փարձին ղրգռէ։ Չեմ դիտեր, կարծես թէ ասասան մ՝ թերքասու զեր կը ղրգէ, որ յորդորեմ ղքեզ թէ կերպով մը վրայեղ հօրդ անէծքը նեռաս, ղքեզ բոլոր ասասանեներուն հետ հայտ ընես։ Ո՜հ, սիրելի Արտաւազդ, հանգարտ ըլլալդ կ'ուզեմ, կենդրդ ոգասութեան դիտ մը կը վիտաեմ. Եղբայր, եթէ դանկալի բարեկամ է քեզի Տիրան, մանկի ըսէ անոր խորհուրդ, թէ որ վատնդ չկայ նէ՝ ասուեր ալ չմնայ։ Ասոր դեռ չհասած՝ անիկ ղաղանալու է։ Փոքր ու ոլորմելի ասա մը՝ մեղմ ու խաղաղիկ վարած ասուն՝ քարը կամ ձիւդ մ՝ ալ անոր ընթացքը կրնայ արգելել. բայց ուռած ու բարձրացած ժամանակ՝ մեծամեծ թմբեր ալ անոր յորդ ընթացքին չեն կրնար դիմանալ, եւ ասուսիա թեռամբ ասուն դաշնանք ալ ասնեցեալ, թէ ինք թէ ասած տարածն ընդարձակ ծովին մէջ կը կորսուին։ Ուստի հիմայ թէ որ ասի Արտաւազդը կորսուի, ան ասնէն գէթ ասուերն ալ ունի։ Թագաւոր՝ Տիրան ալ կրնայ ըլլալ, բայց Արտաւազդայ տիրան ու միայնը կրնայ ասնեղ ասնենալ։

Ծրիծաղեցաւ Արտաւազդ եւ գոհացութեամբ ձայնը բարձրացուց. Տիրան, քեզի բան մը պատմեմ, բաւ, ասնենեն բանէ մը չեմ վախնար։ Երկինքը ալ վրայ կործանելու ըլլայ՝ ասեան Արտաւազդ միշտ նոյն պիտի մնայ։ Վաղհոգեն պէս՝ ասրիրեն հոգեն չէ նէ, գանե իմ ասնա Աստուան ձեռքին կ'ապատեմ։ Տիրան, կ'երեւայ որ գուն երկիրս ասրայ ես։ Ասոնցմէն անդամ հոտարութիւնն ինդը՝ երկրին փոխանցուն ու երթալուն կ'ապրի, քաղաքը սիրելը փափարիկ կը կարծէ, եւ ասեն ասեանակ փոքր շարժումը՝ զինքն ասի՝ ու դրելի մէջ կը խորհի. բայց փարձառ ու բրլրելն եռաւ՝ ծովուն մեմասնը ալ աչքին քան չ'երեւար, եւ. նոյն ասեն նուռուն խելքին վրայ հանգիստ կը քնանայ կամ արքուն կեցած՝ երգելով կը զարմանայ։ Հիմայ, Տիրան, քու մտայդ խոսմութիւնն իմ վրան ալ մի ձգեր, թէ որ կ'ուզես նէ՝ ինծի հետ եկար, չես ուզեր նէ՝ հոս կեցիր կամ ընկերներդդ դուն դարձիր. քանէն ետեւ՝ ձին մշակ եւ. որսի ընդարձակ ասպարէզն երթա։

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

Գվ-զիւ գաւառաց ջրծախքութիւնը հանրութիւնը յառաջ գրածներ գրաքիր։

ԿԱՌՂԻՐԵՑԻ Սարին Ուենոսի նահանգին մէջ Ճիլիթիկհամ աւանին երկրագործական ժողովին անդամ Պր. Օլիմանն հետեւեալ առաջարկութիւնը մասցց երկրագործութեան եւ վաճառականութեան պաշտօնեային, այն վարձանաւ՝ որ գիւղական հասարակութեանց կրթիչները նուռ երկրագործութեան գարպ ասեալուն օգնեն՝ իրենց աշխատանքներն ան նիւթին մէջ կարելի եղածին չափ վարժ հրամանելով։

Ա՛ռ հասարակ ուրուռնը կը լսուի թէ մշակական գաղափարները գիւղերուն մէջ այնչափ յառաջ չեն երթար։ Բայց արդեօք ասանկ ծանր գեղութիւն պատճառն այն չէ որ գեղ. մինչեւ հիմայ գեղերու գպրոցանց մէջ երկրագործութիւնը ժամանաւոր գասաւոր չմտրվիցուիր, այլ գիտցիներուն հին ու ասմրական կերպը ուսանելով ու. ասոր հաստատուն գործելով։ Լա երբոր մէջ մը գեղացին ապարանքներու մէջ գործածուած երկրագործութեան եղանակը կը սորվի, ալ նոյնը կը պահէ առանց ուսմնարարը փոփոխութիւն մ՝ ընելու, եւ ասիկայ իրեն անանկ հաստատուն կանոն ու վարժութիւն կ'ըլլայ, որ երբեք չկրնար անկից զարտուղելու հանդգնակիկ։

Ալ արժութիւնամբ սորված կերպերուն մէջ անշարժ կենալու եւ խելքի հանձնայն կարգի մը չհետեւելու սովորութեամբ գեղացին պինդգլուխ կ'ելլայ, եւ միայն իր նախորդներուն իրեն սանդգածին պէս գործել ու վարուիլ կ'ուզէ, ամէն նորոգութեան անմասոյց կը մնայ, եւ ինք զինք իր դիտութիւներ բաղրովին հնաւոր բռնելով՝ խոժոռութեամբ կ'արհամարհէ ան ամէն բաները, որոնք իր վարժած գաղափարներուն չեն համաձայնիր։ Ասոր համար է որ այն ամէն խրատները, խորհուրդներն ու յորդորմունքը, զորոնք երկրագործական ընկերութիւններն ու միջոցական ժողովները կու տան, գրեթէ սնոսոռդ կը մնան, եւ անհոգութեամբ թող կը տրուին նոյն իսկ անոնցմէ, որոնց օգտին համար այն բաները

հրատարակուած էին։ Դոյն երեւոյթը պիտ՝որ տեւէ, քանի որ գիշատիչներուն նորահաս գայթը լուն իր տղայութեան տեսն իր ապագայ վիճակին վրայ պոյծառ ու որոշ գաղափարներ ստանալու առիթի չունենար դաստիարակի մէջ, որպէս եւ մոռած չ՝ըլլար այն պիտաղութիւն ընելու արուեստին եւ ճանաչուն մէջ, որն որ ոմանցն յաւագագիմս թեան բոլորովին կը պակասուն։

"Հասարակաբար մարդուս հոգւոյն մէջ միայն իր ուղղութեան եւ նիստատպութեան սահմն ընդունած տպաւորութիւնները խորանան կը հաստատուին, որոնցմէ յառաջ եկած արդիւնքը յիշողութեամբ շարունակ նորոգուելով եւ նրուակայութեամբ ոնընդհատ նորէն կենդանանալով՝ բոլոր մեր կենաց ժամանակը մեզի կ՝ընկերանան։ Այն առնկ հրահանգը՝ որն որ ապագայ երկրագործին հանճարը դրդելով կ՝արիւնցրնէ. անոր մտքին մէջ միշտ կը մնայ, եւ իրեն անդադար գգալ կու տայ թէ բանեցուցած կեանքը կատարեալ արժեքու ինչ հարկաւորութիւն ունի եւ թէ ինչ ափ պիտանի է իրեն դիտալ այն ամէն բանը, որոնք իր ծանոթութեանց սահմանը կ՝ընդարձակեն։ Լաւին եւ միշտ յաւագունին համն ստած ըլլալով՝ արդէն պզտիկաց գիտնալու յարդը տրված կ՝ըլլայ։

"Գիւղական դպրոցներու մէջ երկրագործութիւնն ալ ուսմանց մէկ ամփոփարար մասն ընելու մտածումնքը շատ անգամ եղած է, եւ քիչ կամ շատ տարածութեամբ ի գործ դրուած։ Ես ուսման պարտնը կենայ ոնոց յանձնուի, որոնք ուսուցչական դպրոցներու մէջ կրթուած եւ ապէկ հրահանգ ընդունած են։ Բայց ասանկ վարպետի մը պիտ՝որ ոգնէ ամէն մէկ գեղջուն հասարակութիւնը իւրաքանչիւր դասատան 50 տարուէն երկիր կապելով, որուն բերքն ու շահը նոյն վարպետին առնելու վարձքին վրայ տիւոք է տալ։ Ինչպէս որ կ՝ըլլայ պատարի դպրոցներու մէջ։ Ես սկիզբը կ՝ընդունուի նէ, յետոյ երկիրը պէտք է ունենի հոգալ, որ դասատուն մնա ըլլայ, պարտէզի մը պատոյ եւ այսպէս երկրագործական ուսման ծառայէ։ Հոս տարբեր աւելի մեծելուն կը սորվեցնեն մտքերնէ ծառերու պատուաստ, պարտիզպանութիւն եւ ամէն քանին ա-եմ՝ նրբագործութիւն ստորոյն ներդ մը։

"Երկրին մէկ մասը կը պահուի նորատնկակ կամ մնայն ոչնչան հնաները փոխելու համար թէ ցորենեղէններու եղեր են եւ թէ իւղաւոր, թելաւոր կամ ոստայնական ու ուռենորական անկերու։ Ես երկիրը ոչ մի արտերու կամ ածուներ կը բաժնուի։ Եւ հնաները հոն քանդելն յառաջ կը կշռեն ու կը չափեն աշկերտներուն առջին եւ կամ նոյն իսկ ամենք։ Մի եւ նոյն գործողութիւնը կ՝ըլլայ նաեւ հնաներուն բերքին վրայ, որպէս զի սով իմացուի թէ անկից շատ աւելի մեծ երկրին ինչչափ հնասով ինչչափ բերը կենայ առնուիլ։ Կրնայ կարծուիլ որ այսպէս ժիր բահով մշակեալ անգամատան մը ամենամեծ առատագոյն բերք տայ քան թէ հերկելու յառաջուան պարտաւոր ղործիքներով արօտարկալ գաշա մը։

"Պ՝ուրժապետին՝ ուսման առ նոր ճիւղը սիրով յանձն առնելուն վրայ ամենեւին վոխ չկայ։ Իր սեպհական շահը զինքը կը յորդորէ, ասոր եւ առանց դանդաղելու առ նոր պարտաւորութիւնը կը ստանձնէ։ Ամառուան վեց ամսուան մէջ կրնայ շարաթը չորս դաս տալ՝ ամէն մէկը երկ՝երկու ժամ՝ գարաման պարտէզին մէջ, իսկ ամառնուան օրերը դպրոցի արտին մէջ երկրագործութեան տեսական մասը սորվեցընել։ Եւ որովհետեւ ուսմանց ուրիշ ճիւղերը կէս օրէն յառաջ կը սորվուին, երկրագործութեան դասն ալ կէս օրէն վերջը պէտք է ըլլայ։ Ես դասը տասը տարուան եւ անկից վեր եղող աշկերտներուն տրուի. իսկ գեղացի աշակերտներուն միայն պարտիզպանութիւն ու ծաղկի մշակութիւն սորվեցընելու է, եւ դասերուն երկար մնալն մէկը բաւական է իրենց։

"Պ՝իայն թէ հոս մտածելու բանն ան է որ արդեօք աս նոր ուսման գեղացի ծնողք հաւանութիւն պիտ՝որ տան։ Արդեօք աստնք իրենք զիրենք վարպետն աւելի յաջողակ պիտ՝որ շգտնեն՝ իրենց տղայքը ունկց մշակութեան մէջ կրթելու համար։ Արդեօք այնպէս պիտ՝որ չմտածեն, որ իրենց տղայքը հաղարդութեան դասի խաւրելով՝ վարժապետին համար աշխատելու կը խրկեն։ Ապէսն աս ամէն դժուարութիւնները կը չքանան, եթէ դասատու վարպետն իր ազնիւ վարմունքովն ու իր փութիով թէ աշկերտներուն սէրն ու թէ ծնողաց վստահութիւնը վաստակի։ Արդարեւ պէտք է նաեւ բանի տեսչ չդնել ան ամէն դիմադրութիւնները, զորոնք քանի մը չարամիտ եւ կամ թերուս մարդիկ ըսելէն չեն դադրիր, եւ միտրենակ հոկասակ կ՝ելլեն ամէն նոր բանի, թէպէտ եւ սնկից մեծ օգուտ յուսացուի։

"Դոկ ու ուսման համար գործածուելու նիւթերուն գալով՝ կարծենք թէ երկրագործութեան ժողովները ցորացքնոր բարեսէր հոգին զանոնք կը հաւաքեն տայ՝ հերիք ըլլալու չափ։ Նամանաւանդ մշակութիւնն յամարդ բարեբարենին ալ անաւարակոյս կը նպաստեն, այնպէս որ ու մշակարաններն առանց նոր տնկի կամ հնաի կարուութիւն կրելու՝ կրնան միշտ փորձի համար հարկաւոր նիւթերն ունենալ եւ յաւաշանալ։ Դարձեալ երկրագործական ժողովները կրնան աշակերտաց մատակարութիւնն ու փոխը շատցընել՝ ժրաջանութիւն մոյանակ տարով կամ դրամակ (գրամ) եւ երկրագործութիւն սորվելու ադեկ գրքեր։ Ծնողներն ալ իրենց որդւոյը ստուած պատուաբեր նշանները վրայ ուրախանալով եւ քաջալերուելով՝ կը սկսին նաեւ, իրենք հակամտութիւն զգալ այն ամէն նոր ու լաւագոյն կերպերուն, որոնցմով երկրագործութիւնը շարունակ կը ճոխանայ։ Վերջապէս աս ալ կ՝ըսենք որ յիշեալ մշակական կրթութիւնը նաեւ. քաղաքներու համար մեծ երախտիք մը կ՝ըլլայ, որովհետեւ ուսանողաց կը հեռացընէ այնչափ բազմութիւն գեղջուկները, որոնք հոն կու գան կը դիպուին անհնարին վնաս ընելով բարկակարգ անպատասանութիւն։ Ես կրթութիւնը շատ պարարեր կ՝ըլլայ նաեւ գեղաբնակներուն մնաւոր ու բարոյական օրախութեանց նկատմամբ։ Ասանք ան ատենանի յայտնի եւ ակնարկելի բաներ են, որ հոս մանրակ մանրակ յիշելու հարկաւորութիւն չունին։

Լրիւ թէ ու ոմն բան՝ մշակութեան մէջ այնպէս յաւարտեալ դասդիայի համար կը մտածուի ու հարկաւոր կը սեպուի, ինչ պէտք ենք ըսել մեր կողմերուն համար, ուր պետ հողն. թէ երկրագործութեան սաւաջին քայլերը կ՝առնուին։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մոսկուա գաղութի ու Նաբոլէոնի քաղաքը։

(Շարունակութիւն. Տես թիւ. 28։)

Լուսաբանի Սեպտեմբերի 14ին կը մտածէր Մոսկուա մտնել, ան շքեղ ու փառաւոր հանդիսութեամբ՝ որով որ իր յաղթութեան դափնիներով պսակուած զօրքին հետ՝ յաղող աշխարհակալութեամբ Լիւենոս, Պերլին ու Միլան մտած էր։ Քաղաքին մէջի պատրաստութիւնը մարդն ամենեւին չէր անցներ։ Եկաւ կանգ առաւ. քաղաքին դրան առջեւ ու քանորդի մը չափ կը սպասէր որ գիմացը պատրամաւորներ դան ու տերութեան հին մոյրաքաղաքին եւ Բրեմլի կայսերական պալատին բանալիները ձեռքը տան։ Բայց պարապ տեղ։ Փախնուած իր քաղաքին եւ Բրեմլի կայսերական պալատին բանալիները ձեռքը տան։ Բայց պարապ տեղ։ Փախնուած իր քաղաքեցոնց վրայ զարմացած ժողովուրդ մը եւ պաշտօնեաներու խանարհ ու ողբալի աղաչանքներ գտնելու՝ որոնց կը սպասէր, ընդհանուր ու խոր լռութիւն մը դառաւ. դռները կնոջի վրայ բաց, տները փակուած ու փողոցները անմարդկի։

Տեսնելու բան էր ան բանակին հանդիսութեամբ՝ ամբացած ճամբաներէն անցնիլը, որուն՝ կայսրը դլուխ եղած լաւագունքներ ու ծանրութեամբ մը տնտրէ ձեւացած լաբիրինթոսի նման փողոցներու մէջէն Բրեմլ կը տանէր, որուն գունները գեւ աշխարհակալի մը ոտքով չէին դպած։ Ասոր ոսկի գոնէն՝ ոչ ոք նաեւ ոչ կայսրը կոց գլխով կը մնանէր։ Առնոր հանար սրատաց կարդի նախանձաւորներն ունանք դուռ մը շնած՝ հոս կեցած էին, մարքերնին գենելով որ աս նոր իրական տեղն իրենց կենաքովը դարձեալ ոչ ոք նաեւ։ Ասանք հրացանելով թիկնապահներէն մէկ քանին գետինը փռեցին։ Ես ակար փորձէին՝ յաղթողներուն արիւնը դլուխներն զարկաւ, եւ թնդանօթներն ուղղելն ու գոնները կոտրելը մէկ ըրին։ Ան ատեն հասաւ Նաբոլէոն իր այնչափ բազձացած վախճանին, ան փառաւոր ու պերճ Զարեւրու բնակութեան մէջ իբրեւ աշխարհակալ մտնելու։

Բրեմլի կայսերական պալատին պատուհանէն նայիցաւ շքեղ քաղաքին վրայ, որն որ անդրեալ ժամանակներու հաղարաւոր յիշատակարաններուն կը փայլէր։ Մոսկուա իր շատ զարերէ վեր մեծերած հարստութիւններովը այ Նաբոլէոնին ու իրեն հետ եկած բանակին էր։ Ես քաղաքը ձեռք ձգելէն ետեւ՝ այ կենար Նաբոլէոն ինք զինքն անպաղելի սեպել ու բոլոր աշխարհքիս տէր ըլլալու երազն՝ արդիւնքի կատարելու. մնա կարծել։ Բայց որուն մտքէն կ՝անցնէր՝ որ նոյն իսկ սն փայլունէն՝ որուն մէջ բարգաւաճութեան ծայրը հասած ու. իշխանութեան բարձունքով գենոգցած էր, սկսի բարեսէն անիւն եւ ետ դառնալ։ Ամէնն իրար ոյնպէս եղաւ։ Իր Բրեմլ մտնելովը՝ Եւրոպացիութեան ատան ալ մտրը մնաւ։

Ընդէն քաղաք մտնելու առաջնին հետ. տեղեր ապրին անդին ունեցու վրայէն մինչեւ տեսած էին. բայց կարծելով որ Ռուսաց ինչպէս ուրիշ տեղեր կ՝ընէին՝ Եւրոպացու ատեն պարենի հայիարանոցները կ՝այրին, այնչափ հոգերնին եղած չէր։ Նոյնպէս ճամբաներուն մէջ եղած խանութի ու պարեղ հոսանալ նոյնին կու տային։ Բայց իրիկուան դէմ յանկարծ քաղաքին մէկ երեւելի թաղին մէջ սարսափելի հրդեհ մ՝երաւ, անոր վրայ՝ մէկէն քսան տեղէն, ու վայրկեան մը ետքը հարիւրաւոր տեղերէ ալ կրակ բարձաւ, որպէս բոլոր քաղաքը բոցի մէջ կ՝երեւար։ Դայրն իր երկանկութեան մտած մանց մէջէն սարսափելով արիթնցած՝ մէկ նայուածքով մ՝խնացաւ յուսահատած թշնամւոյն ղարհուրելի հնարքը։ Երրորդ գիշերը կոխեց՝ Մոսկուայի մէջ 500 տեղէ կրակ կ՝ելլէր։

Պարապ տեղ հրաման կու տար նաբոլէոն հրդեհը մարելու, փուռ տեղ կը ջանային ամէնքն ու հրամանը կատարելու։ Կրակի ջրհոսները ուսուցեալ մեքենայ ատած տարած էին, զոյլերը, ճանկերն ու սանդուղքներն աներեւոյթ եղած էին։ Ասկից զատ այրող տներուն մէջ մտնելը՝ գժուարին մանաւանդ թէ շատ տեղ անկարելի էր, ինչու որ կրակ ձգողներն ամէն մարդերը սատակ ղրուշներուն գոյած էին։ Պարապ տեղ ճամբաներուն կէսը ազը հանեցին հրդեհին առջեւն առնելու եւ ետեւի տարածութիւն ապգելու համար։ Ասոնք անդին անդ (ընդհանուր) ճամբաներու մէջ մնալի ու բոցի ծով մը կը դիպար, որն որ շատ անգամ՝ թէ կրակը մարողները եւ թէ արծարծողները կը յարձակեր։ Գաղիական զորքը՝ որ բոլոր քաղաքը բաժնուած էին կրակը մարելու համար, ըրած ամէն ճիգերնին պարապ տեսնելով՝ ալ իրենք զիրենք բոցերու մէջ տալու ժողվելու տուին։ Հարիւրաւոր մարդիկ նոյն գիշեր աս գործքիս մէջ կորսուեցան։

Հետեւեալ օրը սատակ մրրիկ մ՝եղելով՝ ալ քաղաքին կորուստը ատոյգ էր։ Գրեթէ թէպէտ պարտէզներով, գեղեակներով ու լայն խրամներով քաղաքին բաժնուած էր, այսու ամենայնիւ քաղաքին բոցերը Ոսկիանոսի ալիքներուն պէս հովին տարածելով՝ մինչեւ հոն կը հասնէին, սատակ տարածմանէն պատուհանները ապակիները կը ճաքեին, նոյն իսկ նաբոլէոնին նստած իրին պատուհանները կապարե շրջանակները կը հալեին։ Շատ տեղ նաեւ կրակ ալ առաւ։ Բայց չիմացուեցաւ թէ որդեաք գիտնամբ կրակ գներով, չէ նէ՝ քաղաքին ամրացած կրակի կառներէն յառաջ եկած էր։ Նոյն իսկ կայսեր կեռնոցը վառարի մէջ էր։ Բայց ինք տեղն չէր շարժեր, հապա կեցած՝ տարշելով մը հրդեհին կը նայէր, թէ ինչպէս իր այնչափ ջանքերունցից յաղթութիւնն ու փ�՝ քաղաքներու՝ անիմաց կը սպասէ կը ընէ։ Դերջապէս երբոյ հարկը գուռը հասաւ ու սարսափը չորս կողմերնին առաւ, բոլորներուն յորդորելով՝ ելթեցոլ նշան տուաւ։ Կենաց վտանգով ու նաեւ շատ մեծամեծներու կորստեամբ՝ պատերու վրայէն ու բոլոր մէջէն անցնելով՝ հասաւ վերջապէս Նաբոլէոն քաղաքէն դուրս կայսեր տունորանոցը։ Կատաղած կոսկ դարձած՝ հրաման կու տար թէ Ազատել չկրցա՞ նէ՝ գոնէ կոստոտուցէք։ Քաղաքին մէջ հիւանդութեան կամ ծերութեան համար մնացող 20,000 չափ դժբախտներուն մեծ մասը կէս մը կրակին մեռան, կէս մ՝ալ աւարառուներուն ձեռքէն, որոնք ամէն տեսակ տանջանք կը մտածէին, որպէս զի ծածկուած գանձերուն տեղերը գտնել տան։

Ընդէն եռեւ. վեց օր ալ տեւեց հրդեհը եւ հարիւրերի 21ին մարեցաւ. բայց աւարառուներ ալ յոգնած էին։ Հոկտեմբերի մէկին չորս գին խաղաղաց։ Նաբոլէոն ձի հեծած՝ եկաւ ան փառաւոր քաղաքին աւերակը տեսնելու, որմէ իր բանակին համար ոչ հանդիստ տեղ եւ ոչ յառաջ բանելու պատուհան մը կրնար գտնել։ Թէպէտ զորքը կողոպտած գանձերն ազնիւ հարստացած էր, բայց դեռեւ պահանջութեան հարկաւոր բաները կը պակսէին։ Ան որ զարմանալով եւ. պատերազմաւ ընելը կորցնի չէր, մայրաքաղաքին կորստեամբը գրեթէ նեաւ։ Վնասուութիւն մին է բոլոր սրտերը պատեալ Նաբոլէոնի բանակին մէջ, որն որ մեծ գժբախտութեան փոխ կու տար։ Հաղարաւորք գանձերը փայլեցնելով վայելմանդ վատանելով՝ զեղջուկներուն մէջ կեանքերնին կորսընցուցին։ Նաբոլէոնի հինգ շաբաթի Մոսկաւ աւերակներուն վրայ դադար առնելը՝ նրան 40,000 քաջ պատերազմող արժեց։

(Մնացեալն ապրիլ անգամ։)

ԸՆԹԱՑՔ ԴՐԱՄԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԵՆՆԱ, ՕԳՈՍՏՈՍԻ 7

Ամսեկան 100 ընթացիկ մարք՝	—	արծ. ֆիորի	1 ամիս
Ամսեկան 100 ընթացիկ ֆիորին՝	119¼	» »	½ »
Լիվոռնոյ 300 Դուական. լիրա՝	—	» »	2 »
Լանտան 1 փաունտ ստերլին՝	11.51	» »	1 »
Համբուրգի 100 պանկոյ մարքը՝	264	» »	2 »
Միլանի 300 ֆրանգ՝	141½	» »	2 »
Մարսիլիա 300 սուսարիական լիրա՝	119¼	» »	2 »
Փարիզ 300 ֆրանգ՝	141½	» »	3 »
Ֆրանկֆուրտ. ամ. Մայն 120 ֆիորի՝	118½	» »	31 »
Պոլիս (Օգոստ. 2.) 390—392 փարայ՝	1	» »	31 »